

Mircea Boari

Az állam reformja vagy az állam visszaszorítása

ostobán is viselkedik. E két utóbbi állítást példakón kívánom bemutatni.¹

A kvázi-totális kormányzás

Tapasztalati tény, hogy Romániában a mindennapi élet az etatista rendelkezések sokaságának nyomása alatt zajlik. Románia polgárai naponta ki vannak téve a részletekbe menő szabályozások zaklató sokaságának, amelyek befolyásolják életüket és mindenféle ügyeiket, és amelyek millió módon érintik lehetőségeiket, azokat, amelyekkel jövőre vonatkozó terveik elkészítésében és megvalósításában rendelkeznek. A román államnak törvényes és adminisztratív eszközei vannak ahhoz, hogy lecsapolja a polgárok megtakarított pénzét – például bankcsődök vagy infláció révén. Megvan a képessége ahhoz, hogy virtuálisan az élet alapzatának minden szegmentumához hozzáférjen, a banális szeméthordástól a csend biztosításáig. Rendőreleg tartja nyilván a románok lakhelyeit, az országba való ki- és beutazásukat. Az egészségügyi biztosítás központosított rendszerén keresztül hatalmas mennyiségű, orvosi jellegű információval rendelkezik, amelyeknek bizalmas természete olykor életbevágóan fontos a polgárok számára (például alkalmazáskor). A minisztériumokban, az egyházakban, a nevelés és kultúra terén létező bürokrácia olyan eszközökkel rendelkezik, amelyek végül is alakítják és irányítják a polgárok vallásos, nevelési és kulturális opcióit, gyakran manipulatív célokra használván fel azokat. A román állam jelen van minden magánjellegű tranzakcióban, ott áll a magánszemélyek között minden olyan helyzetben, amely az egyént jogalanyként érinti: egyetlen szerződés, nyilatkozattétel vagy más személyre történő hatalomátruházás sem jöhet létre törvény előtti érvénnyel, ha nem hitelesíti egy jegyző, aki e minőségében éppen az állam meghatalmazottja. A román állam minden szakmai hierarchia mellé egy bürokratikus összetevőt helyez: ő adományozza – például – az engedélyeket és a szakmai minősítéseket az egyes mesterségek gyakorlásához, „fokozatokat” állapít meg a tudományos kutatásban, akadémiai címeket „ismer el”, „hagy jóvá” és „honosít”, eldönti, hogy egy bizonyos ágazatban egy szakembernek mekkora „biológiai” régiséggel kell rendelkeznie ahhoz, hogy előléptessék. Végül pedig, az adókon és illetékeken keresztül, a jövedelmek újraelosztásának végletes és önkényes politikája révén, a román állam meghatározó eszközökkel rendelkezik a vállalkozói környezet alakításához, a gazdasági újratermelés mechanizmusainak működtetéséhez – és nyilvánvaló a mód is, ahogyan éf ezekkel (az áfa például a fogyasztó egyfajta büntetése azért, hogy mit és mennyit fogyaszt, annak meg nem értése, hogy a piacgazdaságban a fogyasztás a termelés egyetlen motorja).

E felsorolás távolról sem teljes. Átfogóbb vizsgálódásra lenne szükség, amelynek kezdeményezését én az „átmenetben” szakosodott szociológusok, jogászok és politológusok hadától várnám, amellyel igazolódna a román állam beavatkozása mindenki azon jogába, hogy saját egzisztenciáját alakítsa, igazolódna e beavatkozás mélysége, kiterjedtsége, elágazásai – egy szóval e beavatkozás kvázi-totális jellege. A román állam folyamatosan az egyéni cselekvők akaratainak, képességeinek, céljainak és motivációinak a helyettesítésére tör – az emberi természet ama tájára, ahonnan az ambíció, döntésképeség, a felelősség, az eredmények

és teljesítmény származik. Felelőtlenné teszi az egyéneket, megrontja a verseny és a kiválasztás kritériumait, megakadályozza a racionalitás csereszabadság hálózatának kialakulását, mindazt, ami erőit biztosíthat egy társadalomnak (például a teljesítmények minősítését a szakmai csoportokon belül). Tompítóként lép be az emberi cselekvés forrásaiba, abba a természetes térbe, amelyben az emberi cselekvés megalósul, vagyis a társadalmi térbe. Ezzel tulajdonképpen igényt tart az egyéni jellem és a társadalmi tér modellezésére. E szerep rendkívüli törvényhozói és végrehajtói hatalmat, emberfeletti és földöntúli bölcsességet és tisztánlátást feltételez, és egy jó adag kockázatot. Egy adott társadalomban minden az emberi cselekvés természetes forrásaitól függ: elsősorban az egyének boldogsága, és ebből kiindulva a jólét, a haladás és civilizáltság mértéke. Viszont az állam beavatkozása az egyéni és társadalmi alkotóképesség e „belügyébe” épp az általános mutatók terén, a közvetlenül érzékelhető formák révén érezteti hatását. A Romániában mindenütt tapasztalható nyomorok, stagnálásnak, ha nem éppen a visszafejlődésnek, és a civilizációs körülmények romlásának az oka éppen az állam ezen végzetes, döntő, emberfeletti jellege, amelynek az állampolgárok ki vannak téve.

Parancsok útján történő kormányzás

A fennebb vázolt állam eredeti modellje természetesen nem hazai gyártmányú, de szörnyű hatása leginkább akkor mutatkozik meg, amikor történelmileg periférikus helyzetben levő országokba ültetik át, olyan országokba, amelyeknek államisága viszonylag új keletű, és amelyek nem rendelkeznek azokkal a finom szabályozókkal és azzal a gyakorlati tudással, amelyek szükségesek ahhoz, hogy e modell úgy-ahogy elviselhető legyen. Románia ebbe a kategóriába tartozik. A román állam nem csupán szabályozni kíván mindent, ami szabályozható – „from cradle to the grave” (a bölcsőtől a koporsóig), ahogy az angolok mondják –, hanem még rosszul is csinálja ezt. Következésképpen, ellentmondásossá, önkényessé, káros, a valóságtól való elrugaszkodottság jellemzi gyakran a törvényeket, a jogi normákat, döntéseket és rendeleteket – egy szóval a szabályozásnak azt a rendszerét, amely szerint az élet zajlik Romániában. És amilyen mértékben az állam beavatkozik az élet egész rendjébe, olyan mértékben veszi fel az élet minden területe e szabályozás következtelen, ellentmondásos, kaotikus és valóságtól elrugaszkodott jellegét. Romániában – s ezt majdhogynem szó szerint is mondhatjuk, nem csupán stiláris fordulatként –, nincsenek törvények a szó igazi értelmében.² A törvény egy egészen általánosan alkalmazható elvnek a kifejtése, amelyet minden racionális lény felismer, s nem a kényszereszközök hatására fogad el, hanem annak felismerésekként, hogy az illető elv a politikai közösség mindegyik tagjának érdekét szolgálja. Romániában viszont opportunista módon szabályoznak, felületesen, a körülmények szorításában – vagyis a kormányváltások, a miniszterelnökök, a miniszterek és a minisztériumi kapusok szeszélyes leváltogatása révén. A közismert tény, hogy Romániában sürgősségi rendeletekkel kormányoznak, nagyon pontosan kifejezi e nyers valóságot: nem törvények kormányozzák a polgárokat, hanem parancsok

és rendelkezések. Az a gyakori kijelentés, miszerint „a román állam nem jogállam” épp ekként értendő: a román állam nem a törvények állama, vagyis nem olyan elveké, amelyek megfelelnek az egyének természetes eszének, és amelyeket ezért szabadon elfogadnak, hanem a parancsok állama, amelyeknek az egyének neméző és nemgondolkodó automatákként vetik alá magukat. Nem ők az érzékelés és gondolkodás központjai, hanem annak a bürokráciának számtalan idegközpontja, amely önmagáról már semmit sem tud. S mert nem létezik egy – egyetemes elvek révén elfogadott – közös alap, mindegyik ilyen „központ” a saját kritériumai szerint elemzi az „opportunitásokat”, s ennek megfelelően adja ki a parancsokat. A román állampolgárok így olyan eszközöké válnak, amelyek véletlenszerű parancsokat kapnak a deszinkronizáltan és ellentmondásosan működő vezérlőközpontokból. Teljesen logikátlanul, teljesen irracionálisan és teljesen előreláthatatlan módon terelik őket egyik vagy másik irányba. Az egyéneknek semmi esélyük sincs arra, hogy előre lássák, milyen szabályozás következik, hogy mit törölnek el, hiszen nem rendelkeznek a fatális állam „bölcsességével”, és nem ismerik a „pillanat követelményeit”, azokat, amelyek opportunista döntéseket tesznek szükségessé. Ezért mindig abba a helyzetbe kerülnek, hogy vak és felelősséget nem vállaló végrehajtói lesznek egyes „intézkedéseknek”, amelyek „racionálisát” másutt állapították meg. Az, hogy a fatális állam kvázi-abszolutista előjogai csupán elfedik az „intézkedések” gyakran kirívó irracionálisát, tapasztalati úton is ellenőrizhető egy hivatali tolóablak előtt vagy a Hivatalos Közlöny tanulmányozásával.

Románia polgárai életének jó része közvetlenül önkényes rendelkezésektől és hallucinációkkal felérő szabályoktól függ. De a parancsok útján történő kormányzás végzetes hatása nem áll itt meg. Aberráns szabályok, mint valami generatív matrixok, másodfokú szabályok sokaságát kezdik majd előállítani, és e szabályok a racionalitás egyébként életképes tereit is megfertőzik (például a magángazdaságot); és amikor a mutáns szabályok „populációja” éretté válik, akkor megtapasztalhatjuk a „létezés ama karkai élményét”, amely nem ismeretlen egyetlen érzékeny román állampolgár számára sem.

Következtetések: a kormányzás célja és az állam visszaszorítása

A fentebbiekből két gondolatot kell szem előtt tartanunk, amelyek – árnyalataiktól megfosztva – a következőképpen fogalmazhatók meg: 1. a mai román állam megsemmisíti az individuumsot és társadalmi anomíát vált ki; 2. állandóan az egyensúly felborulásával és polgári anarchiával fenyeget. Véleményem szerint, bármilyen kritikus vita folyjon is az állammal, ha az nem veszi tekintetbe a fentebbi két megállapítást (még ha elutasításuk értelmében is), érdektelenné válik a politikai alany, a polgár mint egyén, a szabad ember számára.

Most, miután vázoltam érveim vezérfonalát, kifejezhetők azok a következtetések, amelyek a *Provincia* előző számának témájára vonatkoznak.

Véleményem szerint a jelenlegi romániai helyzetben az „állam reformjának” kérdése az állam funkcióinak kérdéseként fogalmazandó újra. Az állam funkcióinak kérdése pedig a kormányzás céljainak

kérdését veti fel. Arra hivatott-e a kormányzás, hogy kísérje, vezesse, irányítsa az egyéni léte – „from cradle to the grave”? Úgy gondolom, e kérdésnek nincs létjogosultsága a szabad akarattal felruházott lények számára, akik tudatában vannak saját létüknek és annak a felelősségnek, mely ennek folytán rájuk hárul – és akik örvendenek is annak, hogy a dolgok így állnak. Egy ilyen kérdés erkölcsi szörnyűség: ezért – s itt igazolom állásfoglalásomat – állítottam, hogy „a fatális állam” – amely implicit módon ad igenlő választ egy ilyen kérdésre – nem más, mint veszélyes hallucináció. A társadalom az államnál jóval nagyobb entitás, az egyén pedig a politikai társadalmat megalapozó entitás. Ma Romániában mindkettő szétronpan egy olyan állam hatalmas súlya alatt, amelynek – úgy tűnik – legfontosabb funkciója az egyén és a társadalom tagadása.

Ha elfogadjuk, hogy az „államreform”-probléma helyes megfogalmazásban tulajdonképpen az állam funkcióinak megfogalmazására vonatkozik, akkor csak egyetlen megoldás létezik: „az állam reformja” valójában az állam visszaszorítását jelenti.

A cikkem második részében tárgyalt funkcionális rendellenességeknek többszörös meghatározottságuk van: köztük nem jelentéktelenek a történelmiak sem.³ De mielőtt konjunktorális meghatározottságúak lennének, e funkcionális rendellenességek strukturálisan is meghatározottak, logikailag pedig a fatális állam szerkezetéből származnak. A dolog lényegéből adódóan nem sok értelme van a funkcionális rendellenességek (ide tartoznak a szakpolitikai kérdések, beleértve a helyi közigazgatási autonómiát is) egymástól független módon való megvitatásának. E funkcionális rendellenességek nem iktathatók ki külön-külön – újra és újra megjelennek a felszínen, esetleg kevésbé ártalmas formákban, mert egy strukturális hiba tünete. Ezért e hibák egymástól függetlenül nem reformálhatóak meg. Az „állam reformja” implicit módon bekövetkezik, ha meg szabadul azoktól a (gazdasági, egészségügyi, nevelési, lakosság-ellenőrzési, helyi közigazgatási) funkcióitól, amelyek nem egyeztethetőek össze az egyéni szabadsággal, a társadalom autonómiájával és a civilizációs növekedéssel. A román állam ma azért olyan, amilyen, mert túlméretezett. És méretei okozzák mind gyengeségét, mind pedig azokat a veszélyeket, melyeket e gyengeség von maga után.

Amikor e témák széleskörű politikai vita tárgyává válnak, akkor már tudhatjuk: Románia polgárai számára az állam megszűnt nagybetűvel gondolkodni lenni. A román állam csak akkor lesz „erős”, ahogyan sokan szeretnék, amikor kicsi lesz.

Fordította: **BAKK MIKLÓS**

1. Nincs helyem részletesebben kifejezni érveimet az alábbi két fejezetben. Minthogy azonban ezt megírtam másutt, felhívom az olvasó figyelmét a *Curentul*ban 1998. márciusa és 1999. szeptembere között közölt cikksorozatomra, valamint a „Triunghiul vios” című, a *Polis* folyóiratban megjelent tanulmányomra (vol. 5, nr. 4, 1998; pp. 33-52.)

2. Az alábbi megközelítés alapja a törvény uralma és a parancs közötti, hayeki megkülönböztetés. Ld. Hayek, F.: *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, 1948; cap. I.

3. Annak történelmi összefüggéseire vonatkozóan, amit én az „állam funkcionális rendellenességeinek” nevezek, lásd Daniel Barbu cikket a *Provincia* májusi számában. Továbbá ld. Barbu, D.: *Republica absentă*, Nemira, 1999.

A dolgok valóságos rendje szerint egy kormányzat akkor működik, ha a kormányzás világosan megfogalmazott céljainak megfelelő hatásokat képes elérni. A román állam nem csupán világosan körvonalozott célokkal nem rendelkezik, minthogy a magánélet utolsó menedékei kolonizálásának ambíciója hajtja, de még